

PAPER DETAILS

TITLE: DIJITAL VATANDASLIK BAGLAMINDA BIR INSAN HAKKI OLARAK UNUTULMA
HAKKININ ÖGRETİM PROGRAMLARINDAKİ YERİ

AUTHORS: Ömer Faruk YELKENCI

PAGES: 333-349

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2827925>

DİJİTAL VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA BİR İNSAN HAKKI OLARAK UNUTULMA HAKKININ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ YERİ¹

Dr. Ömer Faruk YELKENCİ²

ÖZET

Yurttaşlık bilgisi ve insan hakları eğitimi ihtiyacı, dünyanın değişik ülkelerinde kendilerine özgü bir şekilde karşılanmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlanmak üzere olduğu bugünlerde ise sözü edilen konulara dair çerçeve; dijital teknoloji alanındaki gelişmeler ve bu gelişmelerin devletin yurttaşla ilişkilerine yansımalarının sonucu olarak artık dijital vatandaşlık ve dijital vatandaşlık eğitimi şeklinde belirlemektedir. Dijital teknoloji kullanılarak üretilen sosyal medya türevleri ve internet gazeteleri bu noktada dikkate alınması gereken dijital ortamlar olarak söylenebilir. Pek tabii olarak sürekli inşa edilen bir alan olan yurttaşlık ve insan hakları eğitiminin daha da genişlemesine yol açan dijital yansılardan ilgili öğretim programları da etkilenmektedir. Bu bağlamda dijital vatandaşın bir hakkı olarak yeni düzenlenen unutulma hakkının öğretim programlarına yansımaları gerekliliğini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden genel tarama yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırma yürütülürken kitap, makale, rapor, MEB öğretim programları ve dijital ortamda ulaşılan diğer yayın ve dokümanlardan istifade edilmiştir. Nihayetinde unutulma hakkının erken yaşlarda farkına varılmasının önemli olduğu belirtilmelidir. Çocuğun kendi iradesi dışında dijital platformlarda yer almasına karşı yetişkin olduğunda özgür iradesini kullanabilmesi önemlidir. Ayrıca yurttaşın bir hak olarak da bu bilgiye ulaşmasının sağlanması beklenir. Bu nedenlerle unutulma hakkının öğretim programlarında yer alması gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Öğretimi, İnsan Hakları Eğitimi, Yurttaşlık Eğitimi, Dijital Vatandaşlık, Unutulma Hakkı.

¹ Bu makale 19-21 Kasım 2022 tarihleri arasında düzenlenen ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Birikim Okulları, Türkiye, ORCID: 0000-0002-8251-6064, farukyelkenci@birikim.k12.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 12/12/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 27/01/2023

THE PLACE OF THE RIGHT TO BE FORGOTTEN AS A HUMAN RIGHT IN THE CONTEXT OF DIGITAL CITIZENSHIP IN CURRICULUM

ABSTRACT

The need for civic knowledge and human rights education is met in different ways in different countries of the world. Nowadays, when the first quarter of the 21st century is about to be completed, the framework for the mentioned issues; as a result of the developments in the field of digital technology and the reflection of these developments on the relations of the state with the citizens, it now appears as digital citizenship and digital citizenship education. Social media derivatives and internet newspapers produced using digital technology can be said to be digital environments that should be considered at this point. Related curricula are also affected by digital reflections, which naturally lead to the further expansion of citizenship and human rights education, an area that is constantly being built. In this context, this study, which was carried out in order to reveal the necessity of reflecting the newly organized right to be forgotten as a right of the digital citizen in the curriculum, was carried out with the documentary scanning method, one of the qualitative research methods. While conducting the research, books, articles, reports, MEB curricula and other publications and documents accessed in the digital environment were used. Finally, it should be noted that it is important to recognize the right to be forgotten at an early age. It is important that the child is able to use his/her free will when she becomes an adult against taking part in digital platforms against his/her will. In addition, it is expected that citizens have access to this information as a right. For these reasons, it was concluded that the right to be forgotten should be included in the curriculum.

Keywords: History Teaching, Human Rights Education, Citizenship Education, Digital Citizenship, Right to Be Forgotten.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte yurttaşlık kavramının ortaya çıkması ile beraber yurttaşın hak ve ödevleri de belirmiştir. Yurttaşı bir birey olarak ele alan yaklaşımın gelişmesiyle, onun sahip olduğu haklar da tartışılmaya başlanmış, belirlenmeye çalışılmıştır. Bu haklar ister doğuştan gelen, isterse yaşanan gelişmelere bağlı olarak sonradan kazanılmış olsun, insanla bir bütün olarak düşünülmüştür. Böylece modern dünyada yerini alan insan hakları ve eğitimi, benzer şekilde ulus devletle daha da belirginleşen yurttaşlık bilgisi ve eğitimi gibi eğitim alanında yerini almıştır. Her ne kadar bu kavram ve olguların eğitimiyle ilgili uygulama sorunları olsa da insan hakları ve yurttaşlık meseleleri ve bunların eğitimi ile ilgili konular giderek daha çok gündem olmakta gerek düşüncede gerekse uygulamada sürekli olarak gelişme göstermektedir. Günümüzde insan hakları meselesi geçmişe göre oldukça farklılaşmasına ve değişen dünya koşullarında yeni kiplerle karşılanmasına rağmen bu konudaki arayışların bitmiş olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bunun yanında yurttaşlığın bir haklar ve görevler tanımlamasına bağlı olduğunu düşündüğümüzde de bu kavramı, insan haklarından ve insan haklarının tarihi gelişiminden bağımsız olarak düşünmek mümkün görünmemektedir. Bu noktadan bakıldığında Marshall (2006), yurttaşlık meselesinin tarihsel açıdan üç farklı hak alanında; *medeni haklar*, *siyasal haklar* ve *sosyal haklar* olarak temerküz ettiğini söylemektedir. Medenî haklar alanını; bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlük unsurları üzerinden ele almakta ve adalet hakkını; bireysel hakları, eşitlik ve hukuk temelinde teminat altına almayı amaçlamasından ötürü farklı konumlandırmaktadır. Bu anlamda hukuk mahkemelerinin medenî haklarla doğrudan ilgili kurumlar olduğunu belirtmektedir. Siyasal haklar alanını ise siyasal karar alma süreçlerine katılım hakkı üzerinden ele almakta, bu katılımın da seçme ve seçilme haklarının gerçekleştirilmesi ile tahakkuk edeceğini vurgulamaktadır. Sosyal hakları; toplumun sahip olduğu standartlar ölçüsünde, iktisadî refah ve emniyet haklarından çağdaş bir birey olarak yaşayabilme hakkına uzanan bir haklar silsilesini ifade etmektedir. Ayrıca Marshall (2006), eğitim hakkı ve sosyal hizmet alma hakkını da bu çerçevede değerlendirmekte ve bunları bir eksen olarak ele almaktadır.

Bu noktada yurttaşlık bilgisi ve insan hakları eğitiminin tarihi gelişiminden kesitler sunmaya geçmeden önce yurttaşlık ve insan hakları kavramları ve bu kavramların tarihi seyri üzerinde durulacaktır. Ancak daha önce belirtmek gerekir ki bugün en yeni vatandaşlık kipi şüphesiz dijital vatandaşlık kipidir. Bir vatandaş tanımlaması yapıldığı anda pek tabii olarak orada haklar ve sorumluluklardan bahsetmek zorunluluğu doğar. Hak ve sorumluluklarıyla beraber dijital vatandaşlık bilincinin oluşabilmesi için bir dijital kültürden bahsetmek gerekir. Kültür de birçok boyutla beraber var olur ve gelişir. Bu bağlamda dijital kültürün öneminin eğitimsel ve sosyolojik boyutlarıyla tebarüz ettirilmesi önemlidir. Böylece bir toplumsal ihtiyaç olarak eğitimde yer edinmesi için konu ile ilgili yayınlar yapmanın olumlu etkisinden söz etmek mümkündür (İnci, Akpınar & Kandır, 2017). Bu yaklaşımı da içerecek şekilde bu çalışmanın amacı öğrencilerde konu ile ilgili farkındalık oluşturmak ve onlara bilincini kazandırmak için dijital vatandaşlık bağlamında temel bir hak olarak unutulma hakkının öğretim programlarına alınması gerekliliğinin ortaya konulması, ilgililerine gösterilmesidir. Çalışmanın bir insan hakkı olarak unutulma hakkının öğretim programlarına girmesi hususunu işaret etmesi kadar bir başka önemi de bahsedilen bilinci oluşturacak yayınların bir parçası olma potansiyeli olduğu söylenebilir.

1. YÖNTEM

Bu çalışma, bir belgesel tarama (doküman analizi) yöntemi olan genel tarama modeline göre hazırlanmıştır. Genel tarama, literatür tarama şeklinde de ifade edilmektedir (Çepni, 2007; Karasar, 2006). Belgesel tarama (doküman incelemesi veya analizi) tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılabileceği gibi, diğer yöntemlerle beraber de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Karasar (2006:77); belgesel tarama modelini, “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı” olarak tanımlamaktadır. Belgesel tarama modelinde; araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Belgesel tarama araştırmacısı bunu önceden tutulmuş çeşitli kayıtlara başvurarak elde edeceği verileri yorumlayarak yapabilir. Bu da kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar. Bu bağlamda araştırma için gerekli veriler, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek yapılan; kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan belgesel tarama tekniğinin bir türü olan genel tarama (literatür taraması) tekniği ile kitap, dergi, makale, MEB öğretim programları, ilgili hukukî kararlar gibi yazılı kaynaklardan toplanmıştır (Karasar, 2006:183-184).

2. İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları kavramı, uzun bir tarihi süreç sonunda günümüzdeki anlam derinliğine ulaşmıştır. Bu tarihi seyir, kavramın anlam ve içeriğinin de zamanla zenginleşmesini sağlamıştır (Doğan, 2007). Ancak insan haklarını, günümüzde ideale ulaşmış haklar olarak görmek de pek mümkün değildir. Dünya değiştikçe ve düşüncelere geliştikçe haklar da değişip gelişmekte, hakların tanımı da farklılaşmaktadır. İnsan hakları kavramı; tanımı, sınırları, içeriği, evrensel ve kültürel boyutları ile birlikte birçok açıdan hâlâ tartışılmaktadır (Çayır, 2002).

Kavram başlangıçta, insan haklarından bireysel olanları ön plana çıkarıyordu. Kavramın başlangıçtaki sınırları içinde, yasal eşitlik, kişi güvenliği, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal haklar ve mülkiyet hakkı, gibi hususlar düşünülmüştü.

İnsan hakları kavramında ikinci önemli gelişme, çalışma, adil ücret, sosyal güvenlik, sendika ve grev, sağlık ve eğitim hakları gibi ekonomik ve sosyo-kültürel hakları içine almasıyla gerçekleştiği görülür.

İnsan hakları kavramının üçüncü aşamasında ise ortak ve evrensel haklar yer alır. *Dayanışma hakları* olarak da isimlendirilen bu haklar milletlerin; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel geleceklerini belirleyebilme hakkı, doğal kaynaklardan faydalanabilme hakkı gibi hakları kapsar (Doğan, 2007).

Bu noktada bir tanım yapmak gerekirse insan hakları, Mourgeon'un (1991), "*kişinin tek tek kişilerle ve İktidar'la ilişkileri içinde kendi malı olarak bulundurduğu, kurallarla yönetilen ayrıcalıklar olarak*" (s. 12) ifadesi ile Paine'in (1988), "*Her nesil kendinden önce gelmiş nesillerle eşit haklara sahiptir; bu, her ferdin kendi çağdaşları ile eşit haklara mâlik olarak doğduğu hakkındaki aynı kuralın gerektirdiği bir şey*" (s. 52) ifadesi yardımcı olabilir. Bu bakış açılarına göre insan haklarının özellikleri şu şekilde sıralanabilir: İnsan hakları, evrensel; bütün insanları ilgilendirir, özgürlüktür; özgür yaşamın temelidir, eşitlikçidir, barışçıdır ve sorumluluk telkin edicidir (Doğan, 2007).

2.2. İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihi Seyri

Uluslararası düzeyde insan hakları düşüncesi üç önemli aşamada incelenebilir. Bunlardan birincisi ve ikincisinin 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin öncesine, üçüncüsünün ise söz konusu bildirgeden sonraya denk geldiği söylenebilir.

Site vatandaşlarının seçme ve seçilme hakları ile yönetime katılmaları, Yunan sitelerindeki demokrasi hareketlerinde insan hakları düşüncesinin izlerini göstermek açısından önemlidir. Ancak Roma'daki uygulamalarda olduğu gibi, büyük çoğunluğu oluşturan kadınlar ve köleler bu haklardan yoksun bırakılmışlardır. Bu tespit de bu dönemlerde insan hakları noktasında kayda değer gelişmelerin olmadığını göstermektedir. Ancak Orta Çağ'da 1215 tarihli *Manga Charta Libertatum*'u (Büyük Hürriyet Fermanı), "kanunsuz olarak kendi ve eşitleri gibi yargılanmadan kimse mahkûm edilemez" ilkesini getirdiğinden bu anlamda ciddi bir gelişme olarak sayılmaktadır (Doğan, 2007). Bu gelişmelere rağmen insan hakları düşüncesinde en ciddi aşamalar bundan sonraki dönemde, 17. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Birinci aşama: Aydınlanma çağı düşünürlerinin büyük ölçüdeki fikri desteğine dayalı olarak biçimlenen dönemdir. *John Locke* bu dönemin önemli düşünürlerindendir. Bu dönemde Locke insanların yaşama, hürriyet ve mülkiyet sahibi olmak gibi doğal haklara sahip olduğu temel görüşü ile bir teori oluşturur. Bu teori, İngiliz Parlamentosu'nun 1689 tarihli *Haklar Bildirisi*'ne temel teşkil eder. Locke'un bu teorisi, İngiltere dışında Amerika'da da etkili olur. Bu etki 1775'te ilan edilen *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*'nde de görülmektedir. Bu bildirme, Batı'da insan eşitliği düşüncesini bir metin içinde kayda geçiren ilk bildirgedir (Doğan, 2007).

Bu ilk denemelerin en önemli örneği ise Fransa Millî Meclisi tarafından ilân olunan Fransız Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'dir (Doğan, 2007). Bu bildirgenin ilk üç maddesinin, genel ilkeler halinde, insan haklarının tümünü kapsadığı söylenebilir (Paine, 1988).

Bu üç madde şöyledir:

Madde-1 İnsanlar hür ve eşit haklara sahip olarak doğarlar ve daima öyle yaşarlar. Onun için toplum içindeki farklar ancak kamu yararı esasına dayandırılabilir.

Madde-2 Her siyasi topluluğun amacı insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarının korunmasıdır. Bu haklar; hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnmedir.

Madde-3 Aslında egemenliğin kaynağı millettir; açıkça millettten gelmeyen hiçbir yetkiyi hiçbir fert veya zümre kullanamaz (Paine, 1988:123).

Birinci aşamada ortaya konan bu haklar, *Birinci Kuşak İnsan Hakları* şeklinde de ifade edilir. Ancak bunlar bireyci haklar olarak belirir (Doğan, 2007).

İkinci aşama: Bu dönem 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ikinci yarısı arasında kalan dönemi kapsar. 19. yüzyılda kitle hareketleri ile sosyal eşitlik düşüncesi oluşmuştur. Bu da bundan sonra hakların “sosyal haklar” olarak ifade edilmesini sağlamıştır. Devletin birinci kuşaktaki kayıtsızlık anlayışı gitmiş, yerine insan hakları ile ilgili sorumlu devlet anlayışı gelmiştir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan haklarının *ikinci kuşağının* temel özelliklerini taşır (Doğan, 2007).

Bu bildirgeye göre:

Seyahat hürriyeti, mal sahibi olma, evlenme hakkı, kanun önünde eşitlik, açık ve adil yargılanma hakkı, din hürriyeti, barışçı amaçlarla toplanma ve çeşitli sığınma haklarını ön plana çıkarır. Ayrıca, sosyal güvenlik, uygun yaşama standardı, tıbbî bakım, istirahat, eğlence ve hatta ücretli periyodik tatil gibi bazı yeni haklar dizisini de gündeme getirmiştir. Kölelik, işkence ve keyfi tutuklama bu bildiri ile yasaklanır (Doğan, 2007:258-9).

Üçüncü aşama: Bu dönem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlar. İnsan haklarının bu son aşaması *Üçüncü Dünya Ülkeleri*’nin talepleri ile şekillenir. Bu hakların sayesinde, Cezayir ve Tunus Fransa’dan, Hindistan ve Pakistan İngiltere’den bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ezilen milletlerin ve halkların bağımsızlık ile dünya nimetlerinden eşit ve hakça faydalanma mücadelelerinin sonucu ortaya çıkan bu haklar, milletlerin siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel geleneklerini yaşayabilme şeklinde belirlemiştir. Barış hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı tüm insanları kapsayan haklar *üçüncü kuşağın* halkları içinde yer alır (Doğan, 2007).

Ancak insan haklarının gelişimi konusunda doğal olarak nihai noktadan söz etmek mümkün değildir. Çünkü her geçen gün insanın ihtiyaçları değişmekte ve karşılaşılan sorunlar farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen 1997 tarihli *İnsan Hakları ve Biyo-Tıp Sözleşmesi* ve 1998 tarihli insanın kopyalanmasını yasaklayan ek protokol, “genetik olarak özdeş insanlar yaratılması yoluyla insanın araçsallaştırılmasının insan onuruna aykırı olduğunu” göz önüne alarak, bu yasağı getirmiştir. Böylece *dördüncü kuşak* insan haklarından söz edilmeye başlanmıştır (Gülmez, 2001).

Bu noktanın da ilerisinde olarak beden ve bedenin sahip olduğu hastalıklar, eksiklikler ve kusurlar üzerinden şekillenen biyolojik yurttaşlık tartışmaları, dijital teknolojide yaşanan gelişmelerle beraber biyolojik olarak benzer koşullara sahip olan bireylerin e-mail listeleri ya da internet siteleri aracılığıyla bir araya gelmeleri sonucunda oluşturmuş oldukları yapı “dijital biyolojik yurttaşlık” adıyla yeni bir yurttaşlık kipi olarak tanımlanması noktasına kadar varmıştır (Satır, 2020: 98,99).

Bugün için dijital teknolojinin gelişimi ile depolanan bir veriye dönüştürülecek kadar indirgenen insan için bir talep olarak *beşinci kuşak hakların* oluşması gerekliliği kendini hissettirmektedir. Bu kuşak insan hakları da dijital vatandaşın hakları üzerinden şekillenmektedir.

Dijital teknoloji alanındaki gelişmeler, internetin insanlar ve toplumlara önlenemez etkisi ve yapay zekâ gibi diğer teknolojik gelişmelerin dijital vatandaşlık kipini ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu bağlamda dijital vatandaşlık, dijital ortamda ahlâkî ve evrensel kurallar doğrultusunda her türlü risk ve tehdidin bilincinde hareket etmek şeklinde tanımlanabilir (Aydın, 2015). Ayrıca insanlar, çevrim içi ortamlarda imaj, itibar, benlik gibi durumlarını yapılandırırken dijital kimliklerini de inşa etmektedirler (Kavut, 2022). Dijital vatandaşlığın üç temel unsuru olduğundan söz edilir: Ait olma, katılma ve koruma. Dijital vatandaş pek tabii olarak dijital toplumun bir unsurudur ve teknoloji yardımıyla toplumla ilişkiler geliştirir ve dijital dünyanın sağladığı imkânları, ürettiği faydaları edinmeye çalışır. Pek tabii olarak bu yeni kip vatandaşlık, ilkelerini vatandaşlığın doğası ve temel mantığı üzerinden belirler. Bu noktada dijital vatandaş; bir sorumluluk alanı olarak bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda yeterli bilgi, beceri ve donanımı edinmeli, mahremiyet ve ifade özgürlüğü konularında gerekli saygıyı geliştirmelidir. Dijital vatandaş böylece kendi hak alanını koruduğu gibi, devletin bu alana girip gerekli düzenlemeleri yapabilmesi adına siber güvenlik alanında da büyük katkı sağlamış olur (Akyeşilmen, 2018).

2.3. İnsan Hakları ile İlgili Ana Belgeler

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bildirgenin kabul ve ilan tarihi 10 Aralık 1948'dir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler arasında 4 Kasım 1950'de imzalanmıştır. Bu sözleşme, insanın medenî ve siyasî haklarını teminat altına alır.

Helsinki Nihai Senedi: AGİK'te düzenlenen belge 1 Ağustos 1975 tarihli'dir. Anlaşmayı 35 ülke onaylamıştır. Bu ülkeler insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi, ekonomik, bilimsel ve insanî konularda iş birliği yapmayı taahhüt etmiştir.

Paris Şartı: 21 Kasım 1990'da Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı'nca (AGİK) ilan edilmiştir. Bu belge ile Avrupa'da yeni bir dönem başlamıştır. İnsan hakları, demokrasi, hukuk devleti vurgusu ve barışa dayalı olması bu yeni dönemin özelliğidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi: 2 Eylül 1990'da yürürlüğe giren sözleşme, 1959'daki *Çocuk Hakları Bildirgesi*nin "*İnsanlık, çocuklara elindeki en iyi şeyi borçludur.*" felsefesini pekiştirmektedir. Sözleşmenin içeriği büyük ölçüde insan haklarının temel beş kategorisinin yani medeni, siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel hakların çocuklara uyarlanması ile oluşturulmuştur (Doğan, 2007).

İnsan hakkı anlayışının geldiği son noktada bir belgeden daha söz etmek gerekir. Bu belge, 2016 yılında Birleşmiş Milletler Genel Oturumunda, Türkiye'nin de katkıda bulunduğu ve 53 ülkeyle beraber imza koyduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından kamuoyu ile paylaşılan çevrim içi insan haklarının neler olduğunu ilan eden rapor, internet kullanımındaki temel özgürlük hakkını kısıtlayan ihlal ve suistimallerin cezasız kalmasının endişe verici olduğu; internete erişimin dijital bir hak olduğu ve bunun engellenmesinin hak ihlali olduğu konuları ile bu konudaki bir dizi ilkeyi içermektedir (Karakuş Yılmaz, 2020).

2.4. Dijital Vatandaşın Hak ve Sorumlulukları

Bugün artık dijital vatandaşlık dijital hukukla, dijital hak ve sorumluluklarla beraber ele alınmaktadır. Dahası dijital hukuk, dijital vatandaşlığın ayrılmaz bir boyutudur (Odabaşı & Kurt, 2021). Dijital ortam, özellikle günümüzde karmaşık bir ortam haline gelmiştir. Kullanıcıların hak ve sorumluluklarına ilişkin olarak dijital vatandaşlar bilinçli olmaları ve başkalarının haklarını ihlal etmemek için kendi çevrim içi hak ve sorumluluklarının farkında olmaları gerekir. Dijital ortamda da altın kural genel bir ahlâk ilkesidir aslında: Kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyi, siz de başkalarına yapmayın. Ancak dijital vatandaş böyle bir durumla karşılaştığında ne yapması gerektiğini bilmelidir. Bunlar: İçeriği görmezden gelmek, rahatsız edici açıklamalar yapan kişiyi engellemek veya kişiyi ihbar etmek (Richardson, & Milovidov, 2019).

Dijital haklar ve sorumluluklar, dijital dünyadaki herkese verilen özgürlükler ve gereksinimlerin karşılanma haklarıdır. Dijital vatandaşlığın temelini oluşturan bu unsurlar, bireylere çevrim içi ortamlarda kendilerini ve başkalarını korumanın yollarını göstermektedir. Günümüzde artık dijital araçları kullanmak değil, dijital dünyanın içinde var olmak esastır. Bu nedenle insanların dijital dünyada iyi bir yaşam sürebilmek için bu dünyanın gerektirdiği bilgi, beceri ve kuralları öğrenmesi ve kullanması önemlidir. “*Dijital vatandaşlık*” olarak ifade edilen bu yeni beceriler çevrimiçi topluma katılabilme yeteneğini tanımlamaktadır (Tolbert, Mossberger, & McNeal, 2008, s. 2). Dijital bir topluma tam üye olmak, topluma karşı belirli sorumlulukları ve toplumun üyeleri tarafından karşılıklı olarak kararlaştırılan ilkelere göre yaşamayı içerir. Hak ve sorumlulukların tanımlanması bazen zordur. Kullanıcıların, birey için neyin mümkün olduğu ile grubun iyiliği için yapılması gerekenler arasındaki farkı anlaması gerekir. Dijital vatandaşlık yapısına bağlı kalarak, kullanıcıların büyük çoğunluğu dijital teknolojinin faydalarından yararlanacak böylece bir toplumda hakların ancak sorumluluklar da varsa var olabileceğini anlayacaklardır (Ribble & Bailey, 2007). Bu bağlamda dijital vatandaşın; dijital iletişim hukukunu ve güvenli iletişimi, dijital hakları bilmesi ve kullanması, dijital telif haklarını bilmesi beklenir (Işıklı, 2015). Çok açıktır ki hem dijital vatandaşlık konusunda ve hem de dijital ortamdaki güvenlik bağlamında meseleyi daha geniş bir şekilde ele alarak hukuk alanında sektörün de yardımıyla devletin ilgili düzenlemeleri yapması önemli bir gerekliliktir (Çubukçu & Bayzan, 2013).

2.5. Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi

Eğitimi ilk defa Sümerlerin, devlete siyasi, ekonomik ve ideolojik (dinsel) güç sağlayan bir kurum olarak kullandığı, yapılan araştırmalarca ortaya konmaktadır. Ancak eğitimin, siyasal sistemin bir aracı olarak Platon tarafından sistemleştirildiği söylenebilir. Platon'un devlet anlayışında eğitim, koruyucu ve yönetici yetiştirmenin aracıdır. Antik Yunan'ın devlet eğitim ilişkisi üzerinde duran bir başka düşünürü Aristo'ya göre ise eğitimin amacı, vatandaşlara gerekli erdemleri kazandırmak ve bu yolla mutluluğu sağlamak şeklinde belirlemektedir. Orta Çağ'da ise Hristiyanlıktan etkilenen eğitimin amacı, iyi Hristiyanlar yetiştirmek şeklinde ortaya konmuştur. Ancak 15. yüzyıla doğru sorgulanmaya başlayan bu anlayış ulus devlet dönemi, insanı sonradan sosyalleşen bir varlık anlayışıyla ve eğitimin amacını, insanı değişime ve farklı fikirlere açık iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek şeklinde tarif ederek ele almıştır. Ulaşılan nokta, iyi bir vatandaşın, iyi bir Hristiyan'dan çok daha anlamlı olduğu noktasıdır. Aydınlanma Dönemi'yle birlikte ulus devlet anlayışı sistemleştirilmiştir. Bu anlayışla birlikte eğitimin bir devlet hizmeti olarak görülmeye başlandığı söylenebilir. Yüzlerce yıl fark edilmeyen birey, devlet tarafından dikkate alınmaya başlamış, batı düşüncesinde eğitimin insanın doğal ihtiyaçlarına göre devlet tarafından düzenlenmesi fikri bu dönemde sağlam temellere oturtulmuştur (Gökçe, 2007). Bu dönemin önemli düşünürlerinden Rousseau'ya göre, sadece baskıya dayalı bir toplumsal düzen, hukuka aykırı bir düzen demektir. Bunun için yeni toplumun düzeni, hukuka dayalı bir özgürlük ilkesi üzerine tesis edilmelidir. Bu da ancak ideal bir "toplum anlaşması" ile olabilir (Aytaç, 2009). Gerçekleştirilecek bu toplum sözleşmesine göre de eğitimin amacı, hak ve özgürlükleri kullanabilen, vatandaşlık görevlerini yerine getirebilen bireyleri yetiştirmek olmalıdır (Gökçe, 2007). Aydınlanma Dönemi'nin bir başka Fransız düşünürü Chalotais'ye göre de devlet, kendi vatandaşlarının eğitimini ele almalıdır. Aytaç'ın (2009) aktardığına göre Chalotais, *"Eğitimin amacını, devlet vatandaşlığı eğitimi doğrultusunda tespit etmelidir. Eğitim, devlete vatandaş hazırlamak görevini yüklenince, o zaman eğitimin, devletin yasalarına bağlı olması zorunlu olur."* (s. 175) demektedir. Bununla birlikte Sanayi Devrimi ile oluşan durum ise yönetenler ve işverenler için özgürleştirici ve bireyselliği ön plana çıkaran tek boyutlu pragmatik eğitim anlayışı, siyasal sistemlerin arkalarını dayadıkları en güvenilir araçlar haline gelmiştir (Gökçe, 2007).

Görüldüğü üzere tarihin akışı içinde eğitimin temel amaçlarından biri de devlete iyi vatandaş yetiştirmek olarak belirmiştir. Ancak bununla birlikte zamanla iyi vatandaş olmanın bilgisi ve kişinin temel hak ve özgürlüklerinin bilincinde olması için sistemli eğitim bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Bu doğrultuda uluslararası boyutta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Birleşmiş Milletlerin eğitim ve öğretim yoluyla insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve demokrasi eğitiminin gündeme getirildiği söylenebilir. Bu bildirge, zorunlu ve parasız bir eğitim, mesleki ve teknik eğitimin herkesin yararlanacağı bir biçimde geliştirilmesi ve yüksek öğretime geçişte eşitliğin sağlanması görevlerini devletlere yükleyerek demokrasi eğitiminin sağlamalarını istemiştir.

Demokrasi eğitimini tüm dünya ölçeğinde genelleşmesi noktasında atılan önemli adımlardan bazıları arasında; UNESCO tarafından 1974'te alınan "Uluslararası Anlayış, İş birliği ve Barış İçin Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Tavsiyesi", 1978 yılında gerçekleştirilen Viyana Kongresi'nin insan hakları ve demokrasi eğitimi konulu toplantısı, 1987 Malta'da yapılan İnsan Hakları Öğretim, Bilgi ve Belge Uluslararası Kongresi sayılabilir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı toplantılarında alınan kararlar özde insan hak ve özgürlükleri eğitimi ile ilişkilidir. Son yıllarda en kapsamlı toplantı olarak, 1993'te Montreal'de İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitim uluslararası Kongresi'nin insan hakları ve demokrasi eğitimi konusunda yaptığı oturumdan söz edilebilir (Gökçe, 2007). Yine Avrupa Konseyi, AGİT ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar insan hakları eğitimini son yirmi yıldır gündemlerine almışlardır. Birleşmiş Milletler, 1995–2004 yılları arasındaki on yılı *İnsan Hakları Eğitimi On Yılı* ilan etmiştir. BM, üye ülkeleri, BM eylem planı doğrultusunda ulusal planlarını hazırlamaya çağırmıştır. Böylece İnsan Hakları Eğitimi ile ilgili çalışmalar daha planlı ve mecburi bir istikamete doğru yönelmiştir (Çayır, 2002). Ayrıca 20. yüzyılın son on yılında meydana gelen köklü siyasal ve ekonomik gelişmeler, bu dönemin *yurttaşlık on yılı* olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Özellikle komünizm sonrası Avrupa'da, 1994 ve 1997 yıllarında yapılan Avrupa Konseyi Milli Eğitim Bakanları Konferanslarında Orta ve Doğu Avrupa eksenli bir yaklaşım olarak, *demokratik yurttaşlık eğitimi* gündeme getirilmiştir. 1994 yılında Madrid'de yapılan toplantıda, demokrasi, insan hakları ve hoşgörü eğitimi alanında yani örgün ve yaygın eğitim ortamlarında *demokratik yurttaşlık eğitimi* ile ilgili yoğun etkinlik yapılması Avrupa Konseyinden istenmiştir. 10–11 Ekim 1997'de Strasbourg'da yapılan Avrupa Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları İkinci Zirvesinde kabul edilen sonuç bildirgesi ile *demokratik yurttaşlık eğitimi* siyasal desteğe kavuşmuştur (Gülmez, 2001).

Demokratik yurttaşlık eğitimi, sorumluluk sahibi olan ve aydınlanmış yurttaşları yetiştirmeyi amaçlar. Bu yaklaşımın bu noktada üç temel hedefi vardır:

- Yurttaşa, demokratik sivil topluma etkin katılım için zorunlu olan bilgi ve yetenekleri sunma;
- Diyalog ve düşünme, çatışmaları çözme, oydaşma, iletişim ve karşılıklı etkileşim olanakları yaratma;
- Herkesin, hak ve sorumluluklarının, topluluktaki etik ve ahlâk ile ilgili sorunların, davranış kurallarının ve değerlerin bilincine varması (Gülmez, 2001:54-5).

Bu hedeflere bakıldığında demokratik yurttaşlık eğitiminin, insan hakları eğitimi ile benzer bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Çünkü insan hakları eğitimi, son yıllarda kabul edilen uluslararası belgelere göre demokrasi eğitimi ile bir bütünlük arz etmektedir. Böylece amaç, işlev, hedef kitle vb. yönlerden en kapsamlı yaklaşım olarak insan hakları ve demokrasi eğitimi kabul edilebilir (Gülmez, 2001). Geline bu noktada yurttaşın hem insan hakları kavramı içine ve hem de özellikle demokrasi kavramı içine gizlendiği gözlemlenmektedir. Öyleyse insan hakları ve yurttaş eğitiminin bir bütünlüğe ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir.

Türkiye'nin eğitim tarihinde de yurttaşın eğitimi düşüncesi Tanzimat Dönemi'yle oluşmaya başlamakla beraber ders olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde Maarif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından hazırlanan Tedrîsat-ı İbtidâîyye Talîmât-nâmesi'nde yer almıştır. Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Ahlâkiyye ve İktisâdiyye adlı bu ders 1909'da uygulamaya konmuştur. Memleketin çocuklarını fayda üretecek donanımlı birer yurttaş olarak yetiştirme düşüncesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha çok gelişmiş ve 1924 programında Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye dersi, 1926 programında ise Yurt Bilgisi dersi olarak yer almıştır (Coşğun, 2019; Yaşar, 2018; Yinilmez, 2020). Günümüze kadar insan haklarını da içerecek şekilde değişik isimlerle yapılan bu ders 2018'de yapılan değişiklikle bugün Türkiye'de, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi adı altında verilmektedir.

Dijital vatandaşlık eğitimi noktasında ise öncelikli hedef, 21. yüzyıl becerilerini öğrencilerin, etik yollarla edinmelerini ve geliştirmelerini sağlamak olmalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için aileler, eğitim kurumları ve devlet gereken sorumluluğu üstlenmeli, doğru politikalar ve bu politikalara uygun programlar geliştirmelidir. Bu noktada Global Vatandaşlık Kurumu tarafından geliştirilen ilköğretimin birinci; ikinci kademelerine ve lise düzeyine yönelik Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri, öğrencilerin çevrimiçi ortamda davranış ilkelerini içeren bir çerçeve sunar:

İlkokul ve Ortaokul düzeyi;

Kendine Karşı Sorumluluk

Başkalarına Karşı Sorumluluk

Mülkiyet Haklarına Karşı Sorumluluk

Lise düzeyi;

Kendine Karşı Saygı

Kendine Karşı Sorumluluk

Başkalarına Karşı Saygı

Başkalarına Karşı Sorumluluk

Entelektüel Mülkiyet Haklarına Karşı Saygı

Entelektüel Mülkiyet Haklarına Karşı Sorumluluk (Aydın, 2015).

Bahsedilen hususları ve dünya çapındaki benzer gelişmeleri de dikkate alarak TC. Millî Eğitim Bakanlığı dijital vatandaşın eğitimi hususunda adımlar atmaktadır. Bu durum MEB öğretim programları incelendiğinde görülebilecek biri durumdur. Örneğin ilkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı'nın yetkinlikler bölümünde; "Dijital yetkinlik iş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını kapsar.

Söz konusu yetkinlik, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler yoluyla desteklenmektedir.” (MEB, 2018a: 5) şeklinde tanımlanmış, güvenli kullanımın kişisel verilerin korunması ile ilgisi de Lise Kur 1-2 Bilgisayar Bilimi Dersi Öğretim Programı özel amaçları arasında yer alan “internet ortamında kişisel verilerin korunmasının gerekliliğini kavramalarını ve bilgi güvenliği sağlamaya yönelik önlemler almaları” amacı üzerinden kurulmuştur (MEB, 2018c: 11). Yine aynı dersin programında dijital hak ve sorumlulukların öğrenilmesi ve kullanılması bilinci çabası derse özel beceriler kapsamında, sosyal ve dijital vatandaşlığın tanımı ve hedeflerinde göze çarpar: “Öğrencilerin farklı iletişim teknolojilerini kullanmaları, iletişim becerilerini artırarak kültürler arası etkileşimlere olanak sağlar. Teknolojiyi etkili ve verimli kullanabilen öğrencilerin özgüveni artar, farklılıklara karşı saygı duyma yetkinliği gelişir. Ayrıca öğrenciler çevrimiçi ortamlardaki hak ve sorumlulukları, çevrimiçi itibar yönetimleri, fikri mülkiyet haklarına uygun davranışları gerektiği konularında bilinç kazanırlar ve teknoloji kullanımında olumlu, güvenli, yasal ve etik davranışlar sergilerler” (MEB, 2018c: 13).

Burada vurgulanan dijital etik meselesi de çok önemlidir. Dijital ortamdaki davranış biçimleri ve elektronik ortamdaki işleyişin standartları dijital etiği oluşturur. Özellikle eğitim sürecinde bu noktanın yer alması ileriye doğru oluşması muhtemel birçok sorunu çözer (Elçi & Sarı 2016). Bu hassasiyetle eğitim alanında ortaya konulan bazı modeller yol gösterici olabilir. Bunlardan biri de Barış için Etik Modeli (Ethics Phor Peace Modeli)’dir. Bu model; insan hakları odaklı bir yaklaşımla, demokratik katılım, şeffaflık ve özgürlük, mahremiyet, eşitlik, ayrımcılık gibi boyutları değerlendirmeyi mümkün kılabilir. Bu modelin; eşitlik, zaman, sağlık, bilgi, iletişim, güvenlik, katılımcılık, insan hakları, fırsat, sorumluluk, mahremiyet, destekleme, hesap verilebilirlik, yaratıcılık ve empati gibi bileşenleriyle dijital vatandaşlık eğitimi ölçme ve sonuçlarını değerlendirme imkânlarını sunmaktadır (Akyeşilmen, 2018). Bu konuyu da MEB’in öğretim programlarında dikkate aldığını görmek mümkündür. Ortaokul 5 ve 6. sınıflar Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programına *dijital etik* bir kazanım olarak “Etik ve bilişim etiği ile ilgili temel kavramları açıklar.” (MEB 2018b: 12) şeklinde programdaki yerini almıştır.

3. UNUTULMA HAKKI

3.1. Unutulma Hakkı Nedir?

Unutulma hakkı; hukuka uygun olarak, kişinin kendisi ya da üçüncü bir kişi tarafından paylaşılan, uzun süredir kullanılmadığından hukuksal fayda taşımayan veya artık ilgisiz olarak kabul edilen kişisel verilerin istek üzerine veya otomatik olarak dijital ortamdan silinmesidir (Nalbantoğlu, 2018). Kısaca unutulma hakkı; kişi ve kurumların internette kendi adlarıyla arama yapıldığında derlenen sonuçlar arasında kendileriyle ilgili bilgi, fotoğraf, belge gibi verilere yer verilmemesini isteme hakkıdır (Oymak, 2020).

Kişi, yapacağı talepte, kendisi hakkında internette yer alan ve toplanılma veya işlenilme amaçları ışığında gereksiz olan, yetersiz veya ilgisiz bilgi içeren ya da bu amacı taşıyor olarak görünen yahut yayımlanmasından sonra aradan geçen zaman göz önüne alındığında yayımlanma anlamı ve amacı kalmamış olan, kendisiyle ilişkili kişisel verilerin ve/veya arama motorlarında yer alan arama sonuçlarının silinmesini veya kendi adıyla olan bağlantısının kesilmesini isteyebilir (Çınar, 2022).

Anayasa değişikliği kapsamında 2010 yılında Anayasa'nın *Özel hayatın gizliliği* başlıklı 20. maddesinde yapılan değişiklikle "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz." fıkrası eklenmiştir. Bu düzenleme ile kişinin dijital ortamda da özel hayat/mahremiyet hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Bu güvence ile ortaya çıkan haklar; gözetlenmeme, şifreleme ve dijital ortamda anonimlik boyutlarını da içerir. Herkes veri tutma, işleme, saklama ve veriyi ifşa etme gibi hususları da içeren kişisel verilerini koruma hakkına sahiptir. Nitekim yine aynı Anayasa değişikliğiyle 20. Maddeye kişisel verilerin korunmasıyla ilgili bir fıkra daha eklenmiştir. Burada, "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir" ifadesiyle kişi, kişisel verilerinin korunmasını, gerektiğinde düzeltilmesini veya silinmesini talep etme hakkını bir anayasal hak olarak edinmiştir (Karakaş, 2020).

Bu doğrultuda seyreden gelişmelerin ve yapılan çalışmaların neticesinde 2016 yılında 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeyle adı geçen kanunda yer alan "Kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez." İbaresini ile internet üzerinden kullanılan bankacılık, sosyal medya ve iletişim araçları ve üyelik gerektiren her türlü internet sayfasında kullanıcının verilerinin kullanımına ilişkin düzenleme yapılmıştır. (Karakuş Yılmaz, 2020). Böylece dijital ortamda kişisel verileri korunması noktasında önemli bir adım atılmıştır.

3.2. Unutulma Hakkının Hukuk Sistemindeki Yeri

Bilişim ve İletişim teknolojisinde özellikle dijital teknolojide yaşanan gelişmeler kişisel veriler de dahil olmak üzere her türlü verinin depolanarak saklanması boyutu, verilerin kaybolmamasına böylece insanın doğası gereği var olan unutma melekesinin zedelenmesine yol açmıştır. Bu durum da bireysel ve sosyal bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorun alanlarının çözümünün ancak bazı hakların tanımlanması ile mümkün olabileceği hususu da bugün için yaygın bir kanaat halini almıştır. Böylece kişisel verilerin düzeltilmesi, engellenmesi, yok edilmesi, anonim hale getirilmesi ya da silinmesi olanağı tanıyan birtakım yeni haklar konuşulmaya başlanmıştır. Bu gündem pek tabii olarak büyük bir uzlaşmayı gerektirmektedir. Ancak böylece unutulma hakkının mahremiyetin korunması kapsamında bağımsız bir hak haline gelebileceği söylenmektedir (Salihpaşaoğlu & Değirmencioglu, 2020).

Bu doğrultuda unutulma hakkı ile ilgili gelişmelerin seyrine bakıldığında; ilk olarak Avrupa Birliği ülkelerinde, Avrupa Birliği uygulamasında Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Google İspanya kararı ile gündeme oturarak hukuki temellerde uygulama alanı bulabilmiştir. Unutulma hakkı, ülkemizde de ise öncelikle Anayasa Mahkemesi kararlarında karşımıza çıkmış ve örnekleri oluşmaya başlamış bir olgudur. Sonrasında 29/7/2020 tarihinde 7253 Sayılı Kanun ile 5651 Sayılı Kanun'un 9. maddesine eklenen "İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle kişilik hakları ihlal edilenlerin talep etmesi durumunda hâkim tarafından, başvuranın adının bu madde kapsamındaki karara konu internet adresleri ile ilişkilendirilmemesine karar verilebilir." Kararda, "Birlik tarafından hangi arama motorlarına bildirim yapılacağı gösterilir." hüküm ile "unutulma hakkı" ifadesi doğrudan kullanılmamış olmasına rağmen düzenlemenin amacı ve içeriği beraber ele alındığında, hukuk sisteminde unutulma hakkına ilişkin ilk düzenlemenin yapıldığı görülür (Oymak, 2020).

Diğer yandan unutulma hakkı meselesi üzerinde tam bir mutabakat olduğu da söylenemez. Unutulma hakkını meşru görenler olduğu gibi, bu hakkın temel hak ve özgürlükleri sınırladığı, ifade özgürlüğünün alanını kısıtladığı, sansürü sıradanlaştırdığı şeklinde düşünenler de vardır. Nihayetinde artık haber değeri kalmamış, güncelliğini yitirmiş, hukuka uygunluk kriterlerini kaybetmiş bir haberin, internette yayımlanmayı sürdürmesinde bir kamu yararı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu noktadaki her girişim elbette kendi özel şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Basın özgürlüğü ile kişilik hakkı arasındaki çatışma öteden beri varlığını sürdüren bir çatışmadır (Yenice Ceylan, 2021). Ancak kişinin özel hayatının gizliliği/mahremiyet hakkının rüçhaniyetinde de şüphe yoktur.

SONUÇ

Kişilik haklarını ihlal eden hukuka aykırı yayınlardan ayrı olarak unutulma hakkı, hukuka uygun içerikler bakımından da işletilebilecek bir yol olup hukukumuzda kavramsal olarak ismen düzenlenmiş olmasa da hukuk sistemimizin bir bütün olarak bu hakkın işletilebilmesine yönelik koruyucu düzenleme ve mekanizmaları içerdiği değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, halihazırda KVKK nezdinde yapılabilecek başvurular yoluyla unutulma hakkına yönelik talepler değerlendirilmekte ve uygun bulunan talepler bakımından gerek ilgili içeriğin kendisi gerekse bu içeriğe bağlantı içeren arama motorları nezdinde bu hakkın işletilmesine yönelik iş ve işlemler gerçekleştirilebilmektedir.

Meselenin çocuklarla yani öğrenciyle de doğrudan ilişkisi büyüktür. Çocukların görselleri çocuklukla yakın akrabaları, anne-babaları, yine ebeveyn rızasıyla öğretmenleri ve okul idareleri tarafından dijital mecralarda paylaşılmaktadır. Çocukların kendileri namına karar verecek ehliyeteye sahip olmadıkları bu dönemde sözü geçen yakınları tarafından yapılan paylaşımlar, onların dijital ortamlarda silinmez ayak izlerini oluşturmaktadır.

Çocuklar, kendi ebeveynleri paylaşa bile özellikle büyüdülerinde kendileriyle ilgili paylaşımlarından rahatsız olabilmekte, bunların silinmesini istemektedirler. Ayrıca beğeni, yorum ve değerlendirmelere maruz kalan çocuğun gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesi gibi daha büyük sorun alanları doğurmaktadır. Bu sorun alanı, çocuğun özel hayatının, onur ve saygınlığının, kişisel verilerinin korunması hakkının ihlâli sorunlarının da eklenmesiyle daha da büyümektedir. Sayılan hakların dayanağını oluşturan unutulma hakkına şüphesiz çocuklar da sahiptir ve bunu talep edebilirler (Tuğ Levent, 2022).

Sonuç olarak, unutulma hakkı, çocuklar için de önemli bir kazanımdır ancak buna rağmen tek başına yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira çocuğun kişisel verilerinin ve yüksek çıkarlarının korunması çok yönlü bir meseledir. Bu nedenle Türkiye’de unutulma hakkından çocukların yeterince istifade etmesini sağlayacak doğrudan düzenlemeler yapmak gerekeceği açıktır (Korap Özel, Deniz & Pakkan, 2021). Bu düzenlemelerin önemli bir kısmı pek tabii olarak hukuk alanıyla ilgili olacaktır.

Bununla birlikte şüphe yok ki unutulma hakkının eğitim alanının da konusu olması özellikle çocuklar için göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Bu noktada dijital alanda yapılan hukuki düzenlemelerin gerektiğinde öğretim programlarına yansıtılabileceği hususunu göz önünde bulundurma tavrı önemlidir. Unutulma hakkı bu boyutuyla ele alındığında çocuğun böyle bir hakka sahip olduğundan bir öğrenci olarak haberdar olması ve ileride bu hakkını nasıl kullanabileceğini öğrenmesi şüphesiz devletin bir görevidir. Dolayısıyla dijital vatandaşlık boyutunu ilgilendiren düzenlemelerin yapılmaya başlandığı öğretim programlarında unutulma hakkının da yer alması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi, bilgisayar bilimi dersi ile bilişim teknolojileri ve yazılım dersi beraber ve bir arada düşünülerek bir tasarım yapılması mümkün ve gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

- AKYEŞİLMEN N. (2018). Dijital vatandaşlık eğitimi: siber barış için etik. Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika & Siber Güvenlik. Orion Kitabevi
- AYDIN, A. (2015). Dijital vatandaşlık. Türk Kütüphaneciliği 29(1), 142-146.
- AYTAÇ, K. (2009). Avrupa eğitim tarihi. Ankara: DOĞUBATI.
- BOTTOMORE, T. (2008). Yurttaşlık. W. Outhwaite (Ed.), Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOUINEAU, J. (1998). Fransa’da devrim döneminde yurttaşlar ve yurttaşlık. Dersimiz: Yurttaşlık. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- COŞĞUN KANDAL, S. (2019). Atatürk Dönemi’nde yurttaşlık dersleri: Tarihsel süreç, ders kitapları ve programlar. Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIV (2), 387-412 doi: 10.18513/egetid.661563.
- ÇAYIR, K. (2002). İnsan hakları eğitimi dersi senaryoları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilgileri Dergisi. s. 377-400.
- ÇEPNİ, S. (2007). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Celepler Matbaacılık.

- ÇINAR, A. (2022). Unutulma hakkının ortaya çıkış serüveni ve kapsamının değerlendirilmesi. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 13(49), 551-584. DOI: 10.54049/taad.1055709.
- ÇUBUKÇU, A. & Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 5, 148-174.
- DEMİR, Ö. & Acar, M. (2005). Sosyal bilimler sözlüğü. Ankara: Adres Yayınları.
- DOĞAN, İ. (2007). Vatandaşlık demokrasi ve insan hakları. Ankara: Pegem A yayıncılık.
- ELÇİ, A. C. & Sarı, M. (2016). Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programına yönelik öğrenci görüşlerinin dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(3), 87-102.
- ESENDEMİR, Ş. (2006). Türkiye’de ve dünyada vatandaşlık. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- GÖKÇE, F. (2007). Değişme sürecinde devlet ve eğitim. Ankara: TEK AĞAÇ.
- GÜLMEZ, M. (2001). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi: egemenlik insanındır. Ankara: TODAİE.
- HEATER, D. (2007). Yurttaşlığın kısa tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- İŞIKLI, Ş. (2015). Digital citizenship: An actual contrubition to theory of participatory democracy. AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology 6, 22-36.
- İNCİ, M. A. Akpınar, Ü. & Kandır, A. (2017). Dijital kültür ve eğitim. GEFAD / GUJGEF 37(2): 493-522.
- KARAKAŞ, M. E. (2020). Dijital geçmişin internet erişiminden kaldırılması “unutulma hakkı” ve Türk hukukunda görünümü”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3(2), 262-289.
- KARAKUŞ YILMAZ, T. (2020). Dijital haklar ve sorumluluklar. Dijital Okuryazarlık (Ed. Ş. Sağıroğlu, H. İ. Bülbül, A. Kılıç, M. Küçükali). Nobel Yayıncılık.
- KARASAR, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- KAVUT, S. (2022). Dijital kimlik ve izlenim yönetimi. Çizgi Kitabevi.
- KORAP ÖZEL, E., Deniz, Ş. & Pakkan, Ş. (2021). Çocuğu ‘haber’den silmek: Çocuk haberlerinde gazetecilik etiği için yeni bir fırsat olarak unutulma hakkı. Istanbul University Journal of Communication Sciences, (61) 127-160. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2021-902582>.
- MARSHALL, T. H. (2006). Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MEB (2018a). İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı. Web site: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328> adresinden 11 Temmuz 2022 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2018b). Ortaokul 5 ve 6. Sınıflar Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı. Web site: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=374> adresinden 11 Temmuz 2022 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2018c). Lise Kur 1-2 Bilgisayar Bilimi Dersi Öğretim Programı. Web site: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=335> adresinden 11 Temmuz 2022 tarihinde edinilmiştir.
- MOURGEON, J. (1991). İnsan hakları. İstanbul: İletişim Yayınları.

- NALBANTOĞLU, S. (2018). Bir temel hak olarak unutulma hakkı. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (35), 583-605. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/52647/693627>.
- ODABAŞI, F. H. & Kurt, A. A. (2021). Pandemi döneminde sınanan dijital vatandaşlık. ANI Yayıncılık.
- OĞUZ, A. K. (2007). Fedakâr eş- fedakâr yurttaş. İstanbul: Kitap YAYINEVİ.
- OYMAK, H. (2020). 7253 Sayılı “İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında kanunda değişiklik yapılmasına dair Kanun’un getirdikleri. Yeni Medya (9), 129-141.
- PAINE, T. (1988). İnsan hakları. İstanbul: MEB.
- RIBBLE, M. & Bailey, G. (2007). Digital citizenship in schools. ISTE (İnternational Society Technology in Eduvation)
- RICHARDSON, J. & Milovidov E. (2019). Digital Citizenship Education Handbook. Documents and Publications Production Department (SPDP), Council of Europe.
- SALİHPAŞAOĞLU, Y. & Değirmencioglu, B. (2020). Unutulma hakkının bir “insan hakkı”na dönüşme yolculuğu. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XXIV(2), 361-388. DOI: 10.34246/ahbvuhfd.733270.
- SATIR, M. E. (2020). “Dijitalleşen biyolojik yurttaşlık: Change.org örneği”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 95-105. DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.552119>.
- TUĞ LEVENT, G. (2022). Sosyal medyada çocuğun kişilik hakkı ihlaline karşı çocuğun unutulma hakkı. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı 56-77. DOI: 10.54831/vanyyuiibfd.1114692.
- TUNÇ YAŞAR, F. (2018). II. Meşrutiyet Döneminde yurttaşlık, ahlak ve medenilik eğitimi: malumat-ı medeniye ders kitapları. Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies, (LII), 311-342.
- YENİCE CEYLAN, Ö., (2021). Unutulma Hakkının Basın Özgürlüğü Karşısındaki Konumu, Kişisel Verileri Koruma Dergisi 3(2), 1-14.
- YILDIRIM, A. & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ, S. (2020). Cumhuriyet’in ilk yıllarında yurttaşlık eğitimi: Cumhuriyet çocuklarına malûmât-ı vataniye ders kitabı örneği. Turkish History Education Journal, 9(1), ss. 109-131. DOI: 10.17497/ tuhed.653698.